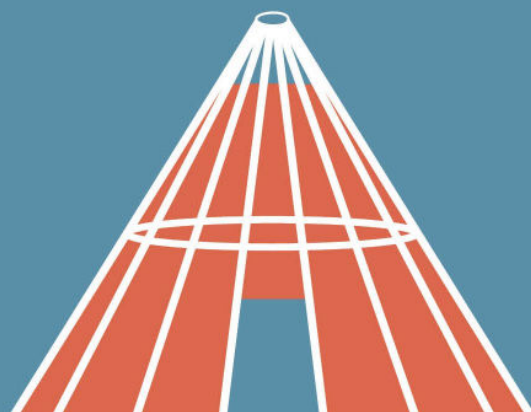

BUOJKULDAKOAHPPAM

- Bagádus strukturieriduvvam buojkuldakoahppama
birra mánájda ja oahppijda

Lone Nergård Boine, Lisa Baal, Inger Ellen Márjá Eira
ja Marit Inger Pulk

Buojkuldakoahppam - Bagádus strukturieriduvvam buojkuldakoahppama birra mánájda ja oahppijda
© Statped – Sáme sierrapedagogalasj doarjja (SEAD) 2023
ISBN 978-82-323-0139-3

Illustrasjåvnå: Gunnlaug Ballovarre

Tjálle: Prosjæktajuogos Lone Nergård Boine, Lisa Baal, Inger Ellen Márjá Eira ja Marit Inger Pulk
Jårggålám ja hiebadam julevsámegiellaj: Lars Theodor Kintel ja Solvår Knutsen Turi
Sámedigge la rudálatjtat prosjevtav doarjjum.

Ij la loahpe moattedit!

Dát duodje l dahkkerievtesuodalága baktu suoddjiduvvam. Moattedibme, ietján gá áhpadiddjijda
rievtesuolta moattedimev válldet áhpadibmáj, mij KOPINOR:a sjehtadusájt tjuovvu, la
buorgoduvvam.

Buojkuldakoahppam

- Bagádus strukturieriduvvam buojkuldakoahppama
birra mánájda ja oahppijda

Dav majt guláv – dav vajálduhtáv.

Dav majt vuojnáv – dav mujtáv.

Valla dav majt bargav – dav dádjadav!

(Báhkotsoabme Kinas)

Lone Nergård Boine, Lisa Baal, Inger Ellen Márjá Eira
ja Marit Inger Pulk

Ávddátjála

Bagádus strukturieriduvvam buojkuldakoahppama birra badjánij gá lij dárbbbo metodihkkaj mánájda ja nuorajda gudi gielajn rahtji. Dutkam vuoset dát metávddá, mij gáhtjoduvvá Giellasmirjjo, la ávkken sihke sidjij gudi dárbahti buojkuldakdádjadusáv ja báhkoboanndudagáv nannit, ja sidjij gudi gielajn hæmssárassti (Sæverud ja iehtjáda, 2016). Giellasmirjjo hiehpá divna mánájda/oahppijda, buojkuldakdádjadusáv nannitjit.

Vuostasj oasse dán bagádusán tjielggi teorijjav giela ja buojkuldagáj birra. Dánna sihtap gaskostit metodihka vuodo I pedagogihkalasj barggovuohke mij dættot buojkuldagá sisanov, hámev ja anov.

Nuppát oasse ávddånbuktá Giellasmirjov. Váj galggá buktet oahppama båhtusijt mihttit, de dárbaht diehtet majt oahppe máhtij ávddål gá Giellasmirjjo álgij, ja majt oahppe mañjela máhtta gá dat la lårpaduvvam. Goalmát oasen tjuovvu kårttimsjiebmá ja bagádus dasi.

Ij lim liehket vejulasj dahkat Buojkuldakoahppamav viehke ja dårja dagi. Sámedikkev gijttep gá la rudålattjat prosjevtav doarjjum. Gijttep aj referånssajuohkusijt, Báhpajåvre skåvlåv ja Guovssahas mánåjgårdev Råmsån, gá lihpit barggovuogev praktihkalattjat gæhttjaladdam.

Prosjæktajuogos, Áltá, Råmsså ja Guovdagæjnno, bårngemåno 2023.

Sisadno

1. Buojkuldakoahppam - teorijja vuodo	6
1.1 Bágo ja buojkuldagá	6
1.2 Giellaávddánibme	9
1.3 Moattegielakvuohta	13
1.4 Giellaváttesvuoda ma ávddánibmáj guoski (DLD)	15
1.5 Moattegielaga - giellaváttesvuoda ma ávddánibmáj guoski	17
1.6 Oahppamprosæssa buojkuldakåhpadimen	19
1.7 Manen la ájnas buojkuldagáj barggat?	21
2. Giellasmirjjo	24
2.1 Ávddánbuktem ja tjadádibme	24
2.2 Giellasmirjo modælla	25
2.3 Buojkulvisá makkir bágojt válljit	33
2.4 Pedagåvgåj árvustallama	36
3. Ávkev mihttit	38
3.1 Skårimgájbbádusá	38
3.2 Kárttimsjiebmá	39
3.3 Buojkulvis gáktu kárttit	40
3.4 Moattedimsjiebmá båhtusij registrierimij	41
Gáldo	43
Tjuovvusa	46
Buojkulvisá buojkuldagájs maj máhtta barggat	46
Oajvvadusá gáktu buojkuldakoahppamin barggat	52
10 lávke gáktu Báhkomejsstárin sjaddat	55
Udnásj báhko:	57
BUOJKULDAK:	58
Buojkulvist	60

1. Buojkuldakoahppam - teorijja vuodo

1.1 Bágo ja buojkuldagá

Mij la sieradus bágo ja buojkuldagá gaskan?

Álu tjielggiduvvá buojkuldahka I juoga man birra máhtá ájádallat. Dat máhtá liehket juogu mentála gávvim jali ájádus ássje/dinga birra. Buojkuldagáj oahppama metávdá gáktuj hiehpá dat tjielggidus buoragit, gá metodihka ulmme I ávdedit mánáj ja oahppij ietjasa ájádusájt bágoj birra. Bágoj baktu ávdedit ájádusájt, sávadusájt ja huomahimijt, danen gá bágojn li buojkuldagáj sisadno. Bágo vas tjielggiduvvi symbávláj ma vas buojkuldagájda vuosedi. Bágon la sihke álgoldis hábme, dat majt gullap ja vuojnnep tjálasaj hámen, ja sissnjálasj sisadno.

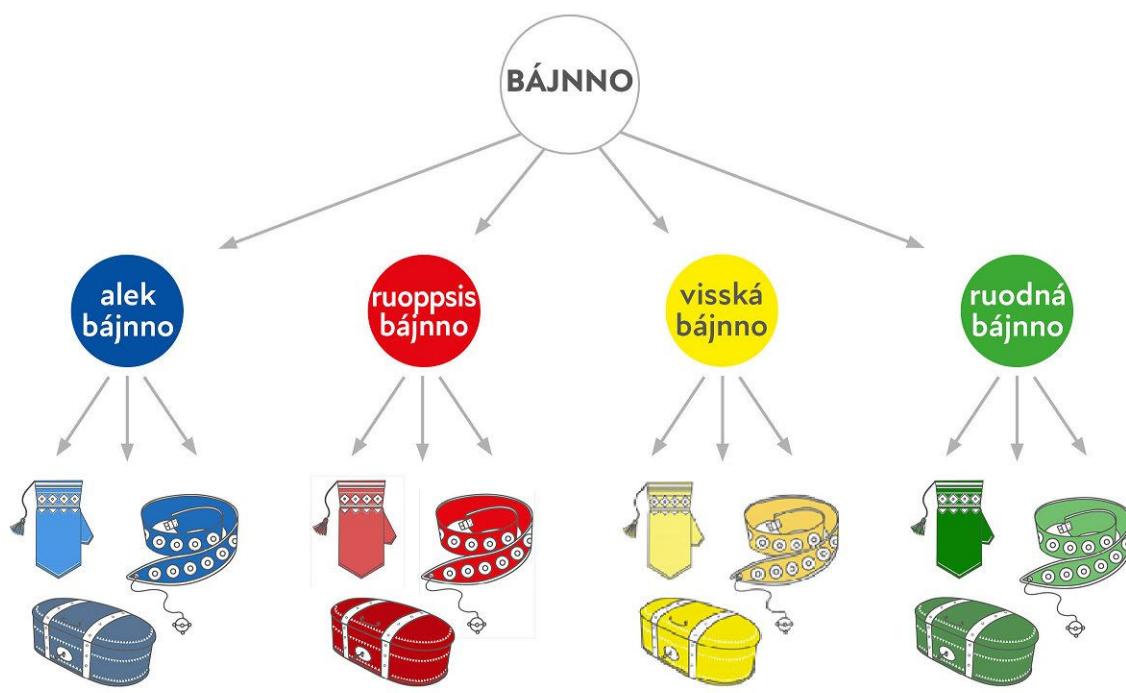
Duola degu bálo - gullap ja vuojnnep bágov tjáleduvvam hámen. Dat la bágo hábme. Buojkuldahka vas la gáktu bágov dádjadip ja gávvidip. Bálo I járbuk. Dajna máhtá stáhkát, tjieltjat ja hájggát. Máná gudi li árra giellaámastimen máhti ietjasa buojkuldakdádjadusáv gártjedit jali vijdedit. Bálo máhtá liehket dássju máná ietjas ruoppsis bállusj, ij dát vielggis stuorra bálo mij la mánáigáden. Mánán máhtá aj ilá vijdes dádjadus, navti váj máná gáhtjut divna járbbádisájt bállon. Sihke æhppalijt, bijllajuvlajt, ærttarijt ja nav ájn. Unnemus máná tjadni bágojt aj diliida gánná báhko aneduvvá. Gá máná váset ja gullá bágov moatten aktijvuodan ja moatten sajen, de oadtju buorep dádjadusáv bágo abstrákta - ja sierra merkadusás.

Mánáj buojkuldakdádjadus ávdđán ja rievddá aktelattjat.

Máná oahppi bágojt ja buojkuldagájt iesjguhtik vuogij baktu. Dábálamos vuohke oahppat la njuolgga vásádusáj ja dingaj baktu. Danen la mávsulasj máná bessi bágojt ja buojkuldagájt gullat duola degu roallaoavdástallama/stáhkama baktu, háddidallama, praktihkalasj dájmaj ja iesjguhtik spelaj baktu. Ájnas la dilev hiebadit manojda ja vásádusájda ma mánáj /oahppáj vaddi dádjadusáv ja máhttelisvuodav vuojnátjit ássjev ábbálasj aktijvuodajn.

Buojkuldagá árggabiejvgielan ja skávllågielan

Buojkuldagájt máhttá buojkuldakvuogádagáj milta systematisierit, vuollásasj- ja badjasasjbuojkuldahkan. Badjasasjbuojkuldahka máhttá liehket duola degu bájnno, dan vuollásasjbuojkuldagá máhtti vas liehket alek ja ruoppsat, ja daj vuollásasjbuojkuldagá vas tjuovggisalek ja tjuovggisruoppsat (Nilsen ja Haugen, 2014).

Buojkuldakvuogádagá buojkulvis: “bájnnno” buojkuldahka.

Buojkuldagájt máhtta ieredit ano ja sisano gáktuj. Dajt máhtta duola dagu ieredit vuodobuojkuldagáj, guoradallambuojkuldagáj, fáhkabuojkuldagáj ja bæjválasj buojkuldagáj milta. Vuodobuojkuldagáj la sierraláhkáj ájnas barggat ávddál gá mánná skávlláj álggá. Danen gá dá buojkuldagá aneduvvi moatten aktijvuodan ássjev tjelggjit, ja da sosiála ja intellevtalasj ávddánibmáj vájkkudi (Nilsen ja Haugen, 2014).

Vuodobuojkuldagá máhtti liehket:

- Bájno
- Háme
- Saje/posisjávna
- Stuorrudagá
- Guovlo
- Mihttim
- Dálkke ja temperatuvrra
- Tálla ja daj láhkâm
- Doajmma/funksjávna
- Ájgge
- Famillja
- Bæjválasj máhtudahka

Fáhkatevstajn máhtti liehket moadda bágo majt oahppe e dábdá jalik dádjada. Áhpadiddje álu viehkedi oahppijt dádjadittjat dábálasj fáhkabágojt, duola degu republihka, demokratijja, enersijja ja guoddelis ávddánibme. Oahpes bágo, dagu funksjávnnábágo (preposisjávna, postposisjávna, pronávmá), ja substantijva ja verba, e agev tjelggiduvá fáhkatevstan jali árabut, vájku dá huoman li ájnnasa láhkâmdádjadussaj.

Ietjá bágo, ma li dárbulattja oahppamin ja ælla tjelgga fáhkaspesifihkka bágo, li akademijjalasj bágo. Dá li duola degu giehtadallat, árvustallat, danen, huoman, guoradallat ja nav ájn (Golden, 2014).

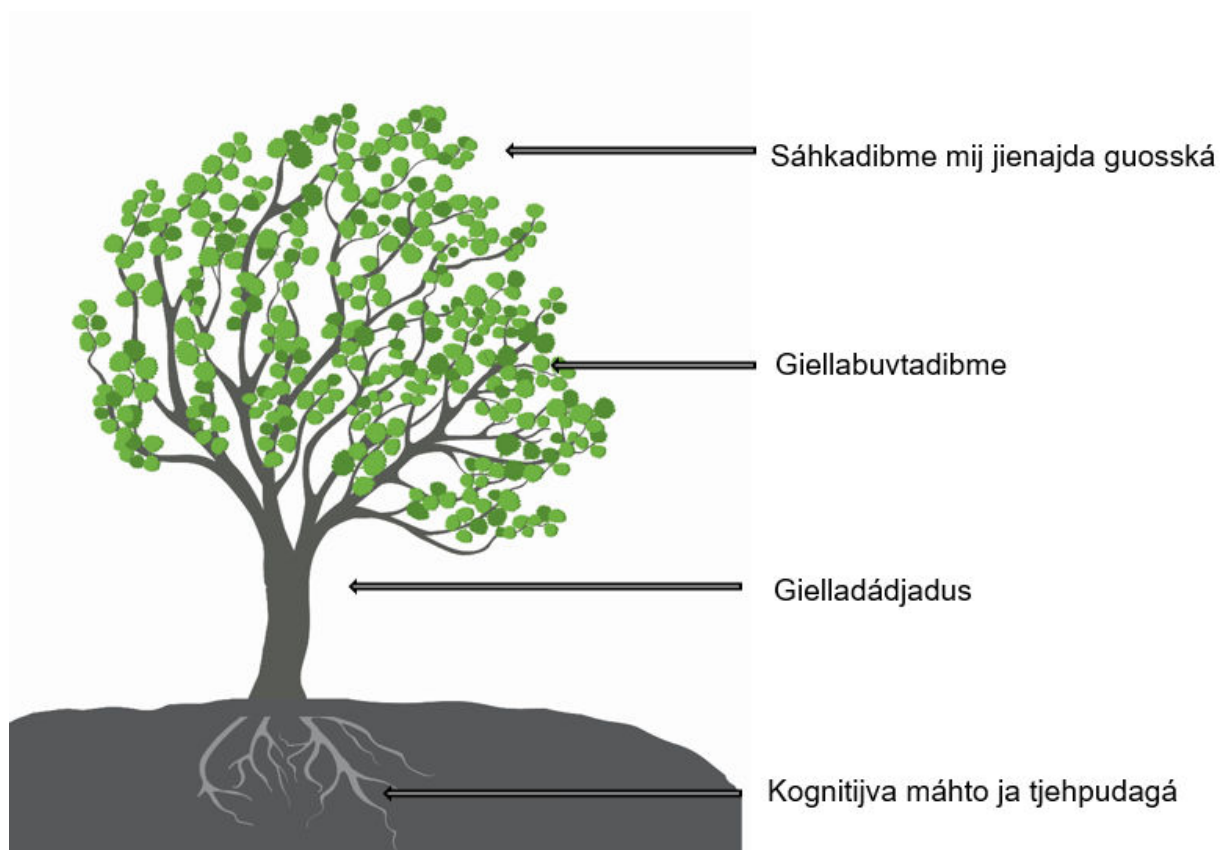
1.2 Giellaåvddånibme

Mij la giella?

Giella l åvdemusát ulmutijj guládallamnævvo. Dat la vædtsak mav ulmusj adná ájádusáj hábbmimij ja ávddånbuktemij, sihke njálmálasj ja tjálalasj guládallamin.

Gielalasj ávddånibmáj dárba ja mánná buorre ja moattelágásj giellaano modellajt. Storra sieradus la dan gaskan majt mánná dádjat ja majt iesj buktá javllat bágoj ja gárgadisáj. Dutkama vuosedi mánná dádjat gálmå - nielje gierde ienep gå majt javllá. Ájnas ulmme l máná dájmalasj báhkoboannudagáv lasedit (Baal ja Wirkola, 2003).

James Law (2000) gávvit gielav giellamuorajn.

Giellamuorra gávvit gielan li moadda oase ma aktij gulluji ja ma giela ávddánibmáj vájkkudi.

Muora ruohtsa vuosedi ævtojda ma li ájnna giela ávddánimen. Dasi gulluji duola degu arvusmahttem, gullo, kognitijva tjehpudagá, mujtto, ájttsam, guldalimtjehpudagá ja symbávlládadjadus.

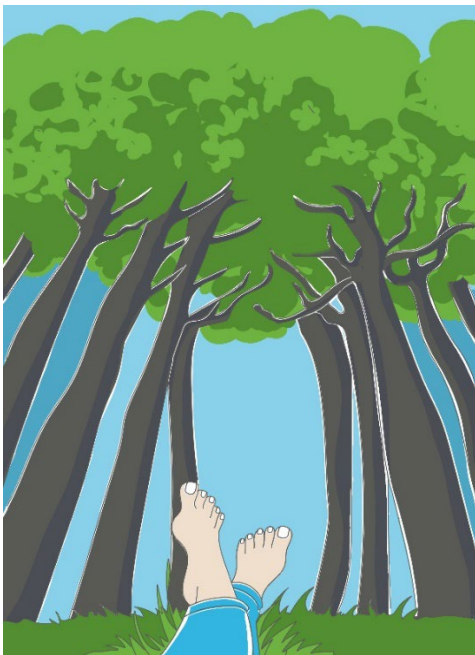
Muora mátta vuoset gielladadjadussaj. Gielladadjadus álu vajálduhteduvvá jali ij oattjo nuoges berustimev, gá mánná gielajn rahtjá. Lisj dávk álkkep giellaváttesvuodajt ájttsat dalloj gá mánná rahtjá jienaj, jali njálmálasj gielajn ietján. Gá mánná galggá dádjadit mij javladuvvá, de hæhttu bágoj merkadusáv dádjadit ja giela lingvistalasj njuolgadusájt dábddát. Dasi máhtta gullut gáktu bágo sájáduvvi ja gáktu bárdop bágojt manjálakkoj váj syntávvalattjat sjaddá duolla.

Muora oavse vuosedi sáhkadibmáj/produktijva gielladájdduj. Vaj mánná ávddánahtta máhtov subtsastit ájádusájt ja vuojnojt, de galggá sujna nanos báhkoboanndudahka ja máhttet bágojt sájádit ja gárgadisájt dahkat.

Muora lasta vuosedi vas dan oassáj sáhkadallamis mij jienajda guoská (fonologijaj ja artikulasjávnnáj). Gá mánná oahppá sáhkadit, de hæhttu oahppat jienajt buvtadit ja dádjadit giela jiednavuogádagáv.

Gielalasj diedulasjvuohta

Máná oahppi bágoj sisanov ávddál gá sjaddi ienep diedulattja giela hábmáj. Jus mánájs gatjât makkir báhko I guhka báhko, ja makkir la oanes báhko, de máhttá vásstedit muorra I guhka báhko ja juolggetjuvdde I oanes báhko. Dalloj máná tjadná bágo sisanov buojkuldahkaj, gá muorra I almma væráldin guhkep gá juolggetjuvdde. Esski skávllááldarin, lāhkām- ja tjállemoahppamin, de dábálettat oahppi sieradit giela sisanov hámes. Navti oahppi muorra I oanep báhko gá juolggetjuvdde, bokstávaj lågo ja tjállemgåvå gáktuj.

Muorra ja juolggetjuvdde ælla sæmmi guhkaga gá dajt vuojnná duohta væráldin.

Skávlån oahppe mañenagi oahppá gielav vuojnnet tsiekkadussan. Berustimev sirddet sisanos hábmáj la guovdátjin gá mánálgárdde ja skávllå gárvedahttá lāhkām- ja tjállemoahppamij (Helander, 2016).

Sámegielak mánájn li ráddjiduvvam máhttelisvuoda tjálalasj sámegielav vásedit sebrudagán. Stāhkam ja hárjjidallam tjálalasj dājmaj mánálgården máhtti gássjelisvuodajt hieredit skávlån. Dát guosská sihke lāhkām- ja tjállemåvddānibmáj, åbbålasj oahppamij ja guládallamij (Baal, Persen ja Wirkola, 2014).

Gielalasj oase

Gielav máhtta aj Bloom ja Lahey (1978) giellamodella milta gávvidit. Modælla juogeduvvá gálmå gielalasj oassáj, ma nubbe nuppev vájkkudi ja dárbaht aktan doajmmat.

Giellamodælla (Bloom ja Lahey, 1978).

Giellamodælla gávvit máná hæhttuji bágo sisanov dádjadit (sisadno), buktet duolla gárgadisáht dahkat, duolla sáhtadit ja jienáht buvtadit tjielggasit (hábme), ja hæhttuji buktet buojkuldagáht adnet riehta aktijvuodan (adno).

1.3 Moattegielakvuohta

Majt merkaj bágojt dábddát? Dasi ij la álkkes vásstádus, gá báhkomáhtto máhtta liehket moattelágásj. Báhkomáhtto máhtta liehket aktijva jali passijva. Aktijva gá máhtta bágojt adnet dalloj gá dajt dárba, ja passijva vas gá mujtta ja máhtta bágo merkadusáv dássju dalloj gá gullá jali javllá dav.

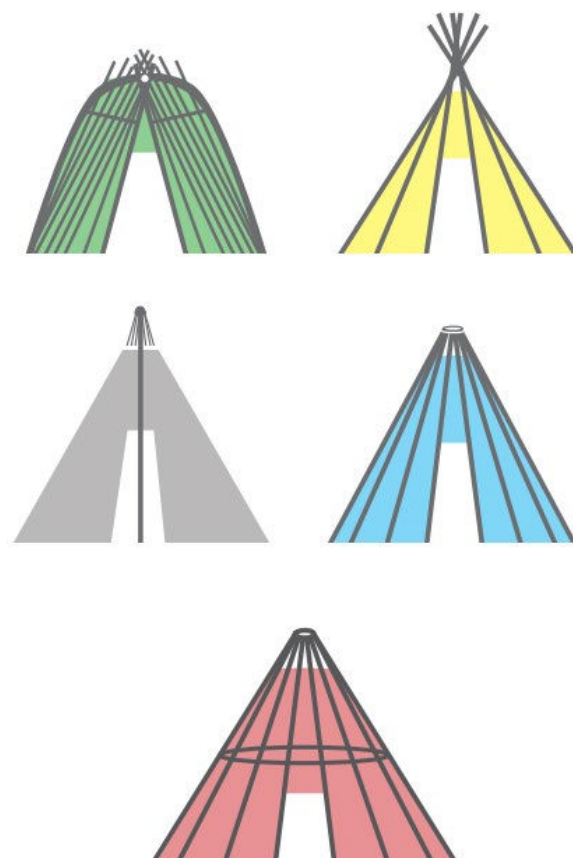
Nils Øivind Helander (2016) tjállá moattegielak birás máhtta vájkkudit vaj bágoj merkadus rievddá. Duola degu dat dárogiela værbba *vurdere* gullu álu aneduvvá nuorttasámegiellaj veardidit báhkon. Dálusj sámegiela báhko *sága* la udnásj giellaj rievddam *áddása* báhku, gá la vájkkuduvvam dárogiela bágos nyheter ja suomagiela bágos uutiset. Dakkár rievddadime máhtti diedulattjat dáhpaduvvat báhkodagádahttij, gá ietjá giela juokta sámegielaht vájkkudi. Skåvlá giellaáhpados ja giellaadno máhtta dákkár giellarievddadimijda vájkkudit. Áhpadiddje giellamáhtto máhtta liehket viehkken gá sámegiela ja rijkagiela buohtastahtta, ja navti máhtta dárbo milta sieradusáht huomáhttet árbbedábálasj ja áda javllamvuogij gaskan. Dákkár diedulasjuoda dagi máhtta gevvat nav vaj sámegiella rievddá dárogiellan jali suomagiellan gánná sámegiela bágo aneduvvi.

Báhkomáhtto áda giela oahppamin merkaj dábddát ja máhttet mujtos bágojt viedtjat. Gielladutkam vuoset moattegielak báhkoahppamin ævtoduvvi tjuovvovasj báhkomáhttogájbbádusá (Jarvis 2009: 100):

1. buktet báhkohámijt jiednadit ja tjállet
2. dábddát bágo merkadusáv(jt)
3. dábddát bágo báhkoklássav ja syntávsalasj ráddjimijt
4. dábddát makkir aktijvuodajn ja makkir ietjá bágoj siegen báhko aneduvvá
5. dábddát bágov leksikávnálasj ja buojkuldagálasj assosiasjávnnájt, ma e bágo denotasjávnnáj gullu
6. diehtet man dábálasj báhko l anon, man formálla dat la ja makkir aktijvuodan dav máhtta adnet

Nanos giellamodella

Nanos giellamodellaj diedádusán dættoduvvá mánáj produktijva sámegiela tjehpudahka ævtot avtagielak, sámegielak birrasav. Sámegiella I rassje, madi rijkagiella I diehttelis. Jus máná ja nuora galggi sámástit, de hæhttu siján liehket sámegielmáhtto ja dábddát dárbov sámástit. Sámegiella hæhttu diedulattjat aneduvvat sihke guládallamin ja oahppamin (Pasanen ja iehtjáda, 2022). Dájt alodimijt máhtta vijddásappo tjadnat buojkuldakoahppamij. Buojkuldagáj oahppamav sihkarastátjit, de hæhttuji állessjattuga diedulattja gielav válljit, ja buojkuldagájt adnet guládallamin ja áhpadimen.

1.4 Giellaváttesvuoda ma ávddåñibmáj guoski (DLD) 1

Máná ja nuora gejn li *giellaváttesvuoda ma ávddåñibmáj guoski* (DLD), ma ávddåla gåhtjoduvvin spesifihkka giellaváttesvuohtan, rahtji gielajn avtan jali moatten giellasuorgen (gehtja Bloom ja Lahey, 1978). Váttesvuoda máhtti tjanáduvvat juogu de báhkoboannudadahkaj, grammatihkkaj, jienajda jali giela sosiála ja praktihkalasj vidjurijda. Dat merkaj sij gejn li giellaváttesvuoda máhtti rahtjat dádjadit mij javladuvvá, ávddånbuktet njálmálatjtat ietjasa dábdojt ja ájggomusájt.

Dutke e diede vissásit massta giellaváttesvuoda báhti, valla miejnniji máhttá duola degu liehket genetihkalasj sivá (Bishop ja iehtjáda, 2017). Dat merkaj la stuoráp vadá giellaváttesvuodajt oadtjot jus avtanik familjan li giellaváttesvuoda. Giellaváttesvuoda ihti mánáj árra giellaávddåñimen, ja vihpi állessjattuga álldarij. Dábddomerka ja hásstalusá rievddi máná ávddåñime milta, valla vuodo l huoman sæmmi.

Buojkulvis makkir hásstalus máhttá liehket gå mánán/oahppen li giellaváttesvuoda.

¹ Developmental Language Disorder

Máná ja nuora gejn li giellaváttessvuoda li iesjguhtiklágátja. Huoman li muhtem aktisasj dábdomerka ma giellaváttessvuodajda vuosedi:

- Máná giella ávddánibme l manjunam
- Giellaváttessvuolta l máná stuorámus váttessvuolta
- Mánán/oahppen la váttessvuolta dádjadit gielav ja iesj buvtadit gielav
- Máná ávddánibme ietján la dábálasj

Giellaváttessvuodajt máhtta liehket gássjel ájttsat. Da máhtti álu segaduvvat ulmutjahttema váttessvuodaj. Mánná ij la tjuovvomin, vuojnnet dakkár guhti lájkástallá jali ij jegada. Sosiála sæbrástallam máhtta aj liehket hássstalus mánájda gejn li giellaváttessvuoda. Máhtti álu boasstot dádjadit ja rahtjat sebratjit stáhkusijda.

DLD máhtta aj liehket oassen ietjá váttessvuodajs, degu láhkâm- ja tjállemgváttessvuoda, váttessvuoda jienadagáj, mássjat, konsentrasjávnná ja váttessvuoda ma guoski ulmutjahttemij ja dábdoida. DLD máhtta aj liehket oassen biomedisijnalasj diagnávsájs, valla dalloj la gássjelisvuoda gielajn oassen diagnávsás.

Máná ja nuora gejn la DLD máhtti rahtjat verbálasj oahppamijn ja mujtijn. Váttessvuoda máhtti iesjguhtik dásen ja vijddudagán liehket, valla vájkkudi huoman sihke skávllávdttsemij ja soapptomij ja relasjávnnájda. Danen la ájnas árrat ájttsat sijájt gudi gielajn rahtji, kárttit sijáv, ja dan milta dájmajt jáhtuj biedjat. Giellabargon la dábálasj pedagogihkalasj fáladahka gássjelisvuodajt hieredit, juoga mij la ájnas gájkajda.

Muhtem mánájn máhtta aj liehket manjunam giellaávddánibme. Manjunam giellaávddánibme ij dárbaa váttessvuodajt merkahit máná ávddánibmáj guhkep ájge nalluj. Gássjel la vuojnnet ja “predikierit” giela váttessvuodajt gá máná li vuollel 4-5 jagága, gá nav iesjguhtik láhkáj ávddáni. Dábálasjvuolta l vijdes árra giellaámastimen (Monsrud, 2022).

1.5 Moattegielaga - giellaváttesuoda ma ávddánibmáj guoski

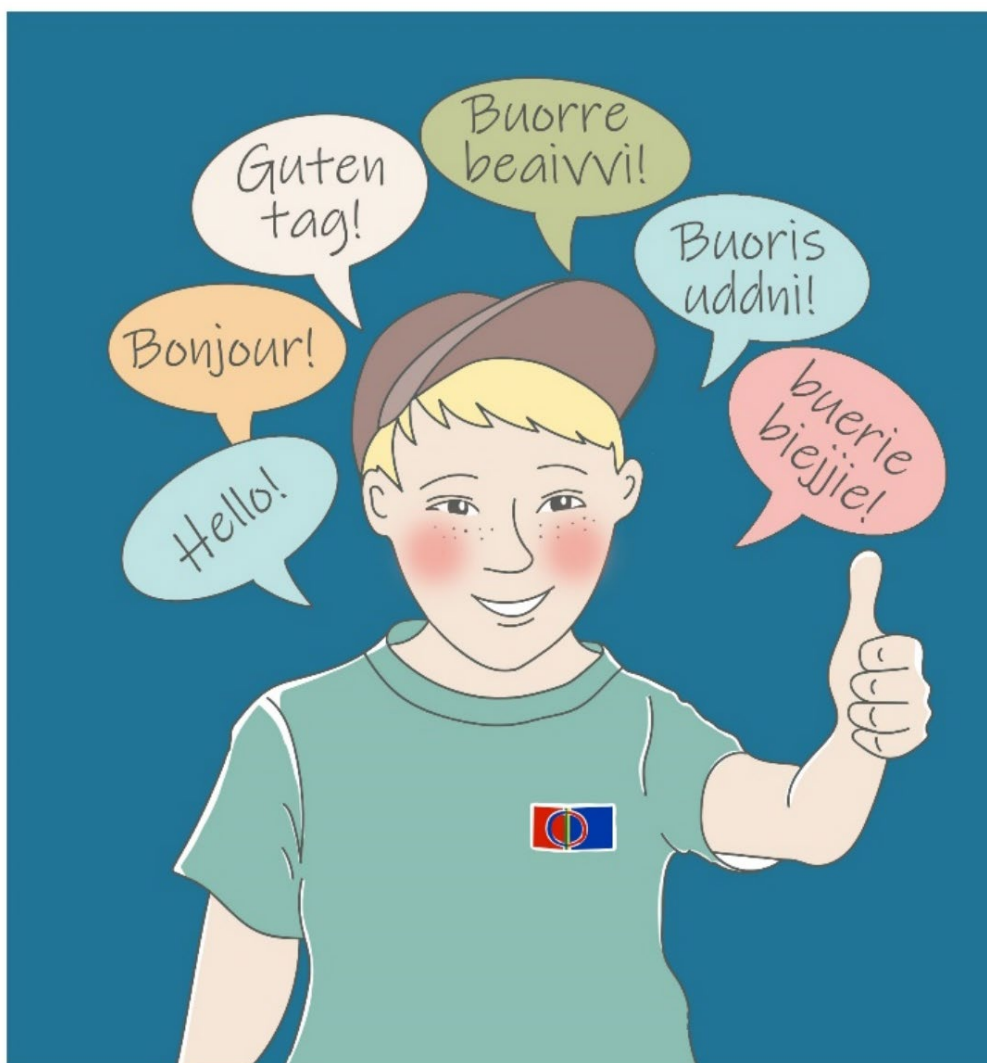
Moattegielaga gejn la DLD rahtji divna ietjasa gielaj. Dat merkaj mánán ælla giellaváttesuoda jus rahtjá dássju avtajn gielajn. Moattegielakvuohta iesj aktu ij dagá giellaváttesuodajt (Bishop ja iehtjáda, 2017). Moattegielak familja aloduvvi anátjit ietjasa gielajt mánájda, vájku mánán la maŋŋunam giellaávddánibme jali giellaváttesuoda ma ávddánibmáj guoski. Giella l tjanáduvvam identitiehttaj ja állessjattuga aloduvvi dav gielav sahkadittjat mav buoremusát máhtti (Ryen ja Simonsen, 2016).

Moattegielaga mieddi divna ietjasa gielajn, valla váttesuoda målssu iesjguhtik gielaj milta. Danen la ájnas kárttit gielav ábbálattjat ja vijddát gá mánán la maŋŋunam giellaávddánibme. Ájnas la aj liehket várrogis ja diedulasj gá adná avtagielak mánáj nármajt giellakárttimin.

7-8 % mánájn li giellaváttesuoda (Befring ja iehtjáda, 2019). Moattegielagijn ælla ienep. Gasskamærrásattjat li juohkka klássan jali mánnájuohkusin 2 oahppe giellaváttesuodaj.

Oajvvesieradus moattegielak mánájs gejn li giellaváttesuoda ja sijás gejn ælla giellaváttesuoda, le máná gejn li giellaváttesuoda ienep gielalasj vige. Sij adni aj guhkep ájgev gielav áhpatjit. Danen la ájnas ieredit mánájt/oahppiijt gejn li giellaváttesuoda ma ávddánibmáj guoski, sijájs gudi e sámegielav nav buoragit buvte danen gá ælla nav hárjjánam sámegielajn. Álu li muodugasj gielalasj vige moattegielagij gejn li giellaváttesuoda gá moattegielagij gejn ælla giellaváttesuoda. Dat máhtta dahkat la gássjel árvustallat li gus mánán/oahppen giellaváttesuoda, jali ælla nav hárjjánam sámegielajn, sierraláhkáj jus áttjak li nuppát gielav oahppagohtám.

Giellaoahppamin dárba buorre gielalasj muossádimiijt. Danen la ájnas diehtet makkir muossádime mánán li gielan (sihke vuostasj- ja nuppát gielan), jus ájttsá moattegielak mánán li giellaváttesuoda ma ávddánibmáj guoski.

1.6 Oahppamprosæssa buojkuldakåhpádimen

Øzerk ja Juuso (1999) dættodibá systematihkalasj buojkuldakoahppam la ájnas. Oahppam merkaj sihke dahkat, giehtadallat ja vuorkudit vásádusájt guhkesájge mujttuj. Vásádusáj vuodo I dábddát ja dálkkut mav dábddá ietjas ávdep vásádusáj milta (nav gáhtjodum persepsjávnnán). Navti máhtta ávdep vásádusájt áda aktijvuodajda sirddet. Mujttováttesvuoda oahppamij vájkkudi. Jus ássje ælla vuorkuduvvam guhkesájge mujttuj, de ij máhte dajt viedtjat ja ávkástallat. Vásádusájt hæhttu giehtadallat ja buojkuldakvuogádagájda biedjat, vaj manjela máhtta dajt adnet (Baal ja Wirkola, 2003).

Buojkuldakoahppamin li gálmmá dáse (Nilsen ja Haugen, 2014).

1. Selektijvva assosiasjávnná (identifiserit/dábddát/tjanástit)

Selektijvva assosiasjávnná I buojkuldakoahppama vuostasj dásse. Dásen galggá oahppamdialávggá vájkkudit oahppe selektijva assosiasjávnnáprosesav átsádallá, gánná giellaávdánibme tjanáduvvá buojkulvisás buojkulvissaj oasen mav li oahppamin.

2. Selektijva diskriminasjávnná (ieridisájt ájttsat)

Selektijva diskriminasjávnná, jali ieridisájt oahppam, la buojkuldakoahppama nubbe dásse. Buojkuldakoahppama dásen galggá oahppe oahppat sieradit mij buojkuldahkaj gullu ja mij ij dasi gullu.

3. Selektijva generalisierim (muodugasjvuodajt ájttsat)

Selektijva generalisierim, jali ájttsat (muhtem mudduj) muodugasjvuodajt la buojkuldakoahppama goalmát oasse. Dán dásen galggi oahppe ietja ájttsat gáktu buojkuldagá ma li sæmmi buojkuldakklásson li muodugattja.

Ávkástallat mav oahppe ávdutjis máhtti

Oahppij ávdep máhtto l ájnas vuodo ádå oahppamij. Ádå máhtto suddá aktij dajna máhtujn mij oahppen la ávdutjis. Oahppij ávdep máhtov ávkástallat gájbbet áhpadosáv diedulattjat pláni. Dat gájbbet tjadná oahppij mentála kártajt ja kognitijva sjiemájt aktij (Øzerk, 2011). Praktihkalattjat dat merkaj áhpadiddje viehket oahppev vuojnnet aktijvuodajt ja tjanástagájt dan máhttuj ja vásádussaj mij oahppen juo la.

Jus oahppen ij la nanos ávdep máhtto tiemán, de máhtta boados sjaddat vádna dádjadus. Oahppáj la ienep gájbbediddje dahkat gávájt dasi mav ij la vásedam ja ássjáj mav ij dåbdå, gå gávájt dahkat ietjas vásádusájda ja dåbdos ássjijda.

1.7 Manen la ájnas buojkuldagáj barggat?

Giellabargov la ájnas juo dættodit mánáigården. Nanos báhkoboannndudahka viehket mánájt oahppat sihke ádå bágojt ja ádå vidjurijt. Dutkama vuosedi mánájn gejn la vijdes báhkoboannndudahka mánáigårde álldarin la ávkke lāhkāmin ja tjållemåvddānimen gå skåvllāj ālggi. Mánáj ārra báhkovuorkká tsoavttsu lāhkāma ja tjållema āvddānimev. Báhkovuorkká 4-jagāgin ja 6-jagāgin tsoavttsu lāhkāmdādjadusāv 9-jagāgin. Báhkovuorkká 9-jagāgin vas tsoavttsu lāhkāmmāhtudagāv 9. klāssan (Hagtvet ja iehtjāda, 2011).

Skåvlān oahppe oahpāstuvvi moatte ja gājbbediddje tevstajda. Máhtti liehket moadda sivá jut la gāssjel tevstaj sisanov dādjadit. Tevstajn máhttā liehket struktuvrra mav oahppe e dābdā, gārgadisdahkam mij la lāssāt lāhkāt, jali moadda bágo ja buojkuldagā ma li abmasa (Lützen ja iehtjāda, 2020).

Giella I divna gulādallama vuodo. Mánā gudi gielajn rahtji máhtti gāssjelisvuodajt oadtjot sihke fāgalattjat ja soapptsoma hárrāj skåvlān. Jus galggā sāgastallat, vásādusājt juogadit ja dādjadit majt iehtjāda javlli, de dārbaj buojkuldagājt buoragit dādjadit. Dat vájkkut aj gå āllessjattugin ājggu bargojt āhtsāt. Danen la ájnas ājttsat ja mánájda vaddet ārra ja riekta dārvav vaj bæssā oahppat ja āvddānit ietjas dājdoj milta.

Mánálgárde rámmapládna

Mánálgárde rámmapládnan dættoduvvá mánálgárdde galggá guládallamav ja gielav ávdedit. Divna mánálg giella galggá nanniduvvat. Vuorrasamos mánálg galggi liehket vásádusá, máhto ja tjehpudagá vaj siján la nanos vuodo ja hállo skávlláj álget.

Rámmapládnan tjuodtju aj sáme mánálgárde sáme guovlojn, galggi mánálg sámegiela máhtudagáv ávdedit. Galggá aj juohkka mánálg gielav dáhkkidit ja árvon adnet (Udir, 2017).

Fáhkaådåstusá ábbålasj oasse

Oahppopládnan merustaláduvvi sámegielfága vihtta vuodotjehpudagá:

- 1) njálmålasj tjehpudagá
- 2) buktet tjållet
- 3) buktet låhkåt
- 4) buktet riekknit
- 5) máhttet digitåla vædtsagijt adnet.

Skávllå galggá dilev hiebadit ja doarjjot oahppijt dajn vidån vuodotjehpudagåjn vāj ávddåni ålles oahppammannulagån. Fáhkaådåstusá ábbålasj oasen dættoduvvá aj åhpadus galggá sihkarasstet oahppe sjaddi jasskis giellaaddnen. Nav vaj ietjasa gielalasj identitiehtav ávddånahtti ja máhtti adnet gielav ájådalåtjit, vuojnosa tjielggijtjit, gulådalåtjit ja iehtjådj siegen soaptsotjit (Udir, 2020).

Buojkuldakoahppam

- Giellasmirjo ávddánbuktem ja tjadádibme

2. Giellasmirjjo

2.1 Ávddånbuktem ja tjadádibme

Jasskis rámma, kontinuitiehtta sisano dásen

Ávttjiduvvá akta pedagávvggá Giellasmirjov tjadát. Navti kontinuitiehtta, struktuvrra ja dábdijdibme nanniduvvá. Giellasmirjjo vaddá máhttelisvuodav jasskis birástagájda ja soaptsomij. Pedagávvggá ávttjiduvvá tjadádattijn lákkav tjállet, mij máhtta boahitet ávkken gá manjela galggá Giellasmirjo tjadádimev árvustallat.

Gålmmå dase

Giellasmirjo áhpadusvuoron li gålmmå dase, ja divna dase galggi juohkka vuoron fáron. Ájggeadno juohkka dásen målssu álldara, giellatjehpudagáj ja aktugattjaj dárboj milta.

Tjadádibme

Akta áhpadimvuorro vihpá birrusij 30 min.

Vijddudahka: 3–5 bále vahkkuj, vuogas jus 7–8 vahko vihpá.

Juohkusa stuorrudahka: 3–5 oassálasste.

Akta buojkuldahka/báhko juohkka vuoron.

Máná/nuorap oajvveakterran

Giellasmirjjo galggá liehket ariedná gánnå máná/nuora li gielalasj oajvveaktera.

Pedagávvggá galggá liehket bagádiddje ja modælla.

Buojkuldakválljim

Gå vállji makkir buojkuldagáj galggá barggat, ávttjiduvvá pedagávvggá válljiji

buojkuldagájt ma li ájggeguovddelis tiemájda/fágajda tjanáduvvam. Navti

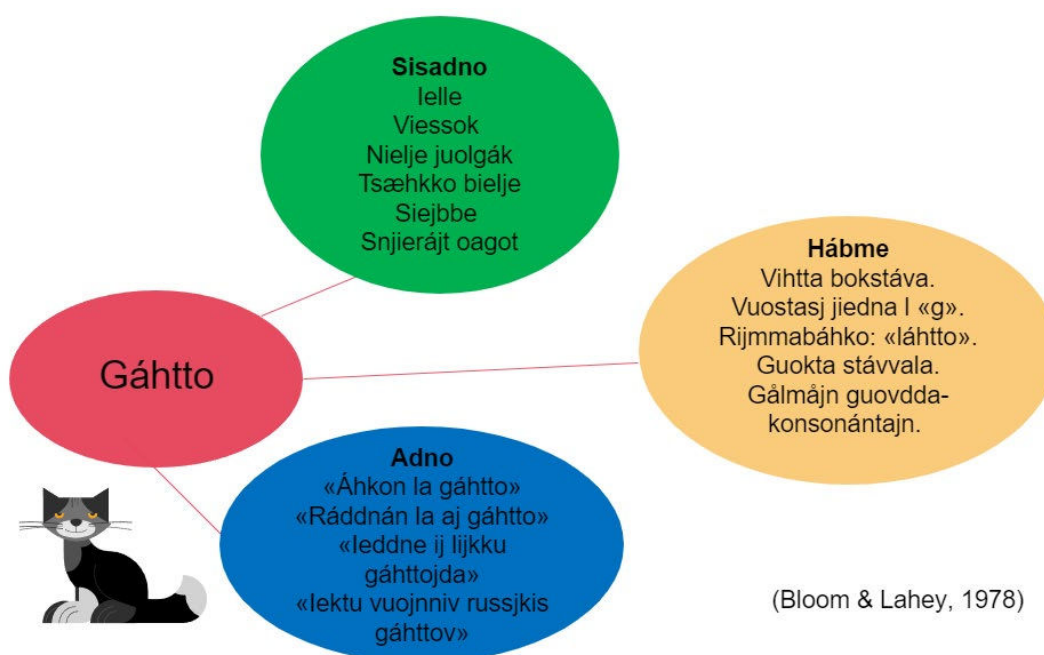
sihkarasteduvvá buorre ja luondulasj tjuovvolibme.

Aktisasjbarggo sijdajn

Ávttjiduvvá æjgádij siegen bargatjit Giellasmirjo aktijvuodan, vaj sijdan barggi sæmmi buojkuldagáj gá mánájgården/skåvlån.

2.2 Giellasmirjo modælla

Giellasmirjo vuodoájádus la Bloom ja Lahey (1978) giellamodælla. Giellasmirjon li aneduvvam iesjguhtiklágásj oahppamstratesjijja ja ájnnasit dættoduvvá Ájáduskárta, Oahppamságastallam ja buojkuldakkárta.

Buojkulvis giellamodælla gáktu máhtta barggat buojkuldagájn “gáhtto”.

Mujte: Gehtja ienep buojkulvisájt buojkulvistjoahkken, mij tjuovvu.

VUOSTASJ DÁSSE: SISADNO - MAJT MERKAJ BÁHKO?

Báhkomahtto/semantihkka	Dájma/barggovuogij oajvvadásá
Báhko ávddánbuvteduvvá	- Báhkoplakáhtta ja/jali mierkkiduvvam tevstan. - Báhko gávviduvvá konkriehtan, gávván, tjuorggasin ja nav ájn. - Oassálasstij ávddámáhtto biejaduvvá aktisasj ájáduskárttaj tábluj, páhpertábluj, smartboardaj jali muodugattjaj. - Ájádusrido/ávddánbuktet ájádusájt, vuoro milta, gájka sæbrri. Áhpadiddje bagádallá.
Nágin oajvvadásá gáktu máhtta gattjádít: ○ Majt jáhká báhko merkaj? ○ Majt máhtta báhko dán aktijvuodan merkahit? ○ Substantijva: Gánná dakkárav gávnna? Masi dat aneduvvá? Gudi dav máhtti adnet?	

Vuostasj dásen galggap ávddán oadtjot majt oassálasste assosieriji bágo merkadusájn. Dat galggá liehket njálmálasj doajmma oassálasstijda. Galggi ietjasa bágoj sijá vuostasj ájádusájt subtsastit.

Udnásj báhko ávddánbuvteduvvá juogu báhkoplakáhtajn jali tevstan mierkkiduvvá. Pedagávvggá tjállá oassálasstij vuojnojt aktisasj ájáduskárttaj páhpertáblluj, táblluj, jali muodugattij. Pedagávvggá ij galga dán dásen diedojt subtsastit, valla jádedit ja bagádallat oassálasstijt subtsastittjat mav ietja máhtti. Dánna hæhttu oahppijda vaddet ájgev subtsastittjat ietjasa ájádusájt, árvustallamijt ja gávvidimijt. Pedagávvggá máhtta liehket hásstalussan sjávot árrat.

Mujttemlissta pedagávvggá:

- Aktisasj ájáduskártta - gájka sebrudahteduvvi. Majt diehtep bágo birra?
 - Juohkka oassálasste subtsas ietjas ájádusájt/assosiasjávnaht
 - Oassálasste vuoroj milta ságasti
 - Máhttelis la gahppadit vuoro badjel - gájka galggi hásstaluvvat
- Mán-sajájduvvam máhtto.
 - Árvvalusá ietjasa vásádusájt ja dádjadusá milta
 - Ij la makkirak “boasto” vásstádus
 - Pedagávvggá hásstaluvvá vattátjit positijva respánsáv
 - Pedagávvggá hæhttu sihkarasstet oahppe tjalmostahtti jur dav bágov
- Bagádibme ja modellierim.
 - Pedagávvggá gatjót tjiegnalit ja rahpasit
 - Pedagávvggá máhtta oahppe siegen oassálasstet, ja buktet ietjas oajvvadusájt

Gitta 9-jagák máná vuojnnet bágojt dájmaht milta tjieggij; masi dav máhtta adnet jali iehpetjieggasit majt báhko merkaj (aktijvuoda milta). Gá máná stuorru, de máhtti ienep ja ienep abstrávta prinsihpajt adnet gá bágojt merustalli (aktijvuoda milta). Oahppe báhkodádjadusá kvalitehtta mierret makta oahppe vuojnnosisanov dádjat.

NUBBE DÁSSE: HÁBME

Máhtto bágo jiednastruktuvra birra	Dájma/barggovuogij oajvvadusá
Sjåpkadum bágo Stávvala Jiena Vokála ja konsonánta Diftånŋa Vuodohábme ja sâjâdimminstar (kasusa) Bágo vuojnnoguodde avtadagá ja nav ájn.	Dajda bargojda gávnnuji moadda vuoge majt máhtta adnet doarjjan/struktuvrran álldara ja ávddâñime milta. Duola dagu: • Giellastâhkusa • Rijmma ja ritma • Sâgastallam/ârvvaladdam bágo jiednastruktuvra birra
Nâgin oajvvadusâ gâktu máhtta gatjâdit: ○ Le gus bâhko sjåpkaduvvam? ○ Galla stávvala li bâgon? ○ Makkir jienaj âlggâ bâhko? ○ Galla vokála, konsonánta ja diftånŋa li bâgon? ○ Mij la bágo vuodohábme? ○ Gâktu máhtta bâgov sâjâdit? ○ Makkir bâgoj rijmme dat bâhko?	

Nuppát dásen oassálasste ájn tjalmostahtti dav sæmmi bágov mij lij vuostasj dásen. Tjuovvovattjat gávna buojkulvisájt bágo háme/jiednastruktuvra iesjguhtiklágásj vidjurijs majna máhtta barggat. Dat merkaj báhku moattet bieles lahkanit. Oassálasstij giellaávddánibme biedjá ævtojt dasi majt galggá dættodit ja makkir dajmajt vállji.

Pedagávggá máhtta válljit tjalmostahttet:

- Njuolgadusájt, rijmajt (giellastáhkusijt)
- Fánta
- Unna bokstávatja ja/jali stuorra bokstáva
- Bájjnit vokálajt/tjuokkajt tjállet vokálaj vuolláj
- Stávvalijt
- Sjoappkabágojt
- Ávddástávvala
- Vuodohábme ja sájjádimminstar
- Morfiemalasj prinsihpa
- Bágo bágoj sinna
- Ádå bágojt dahkat
- Luvkkotæksta

GOALMÁT DÁSSE: ADNO/TJOAHKKÁJGÆSOS

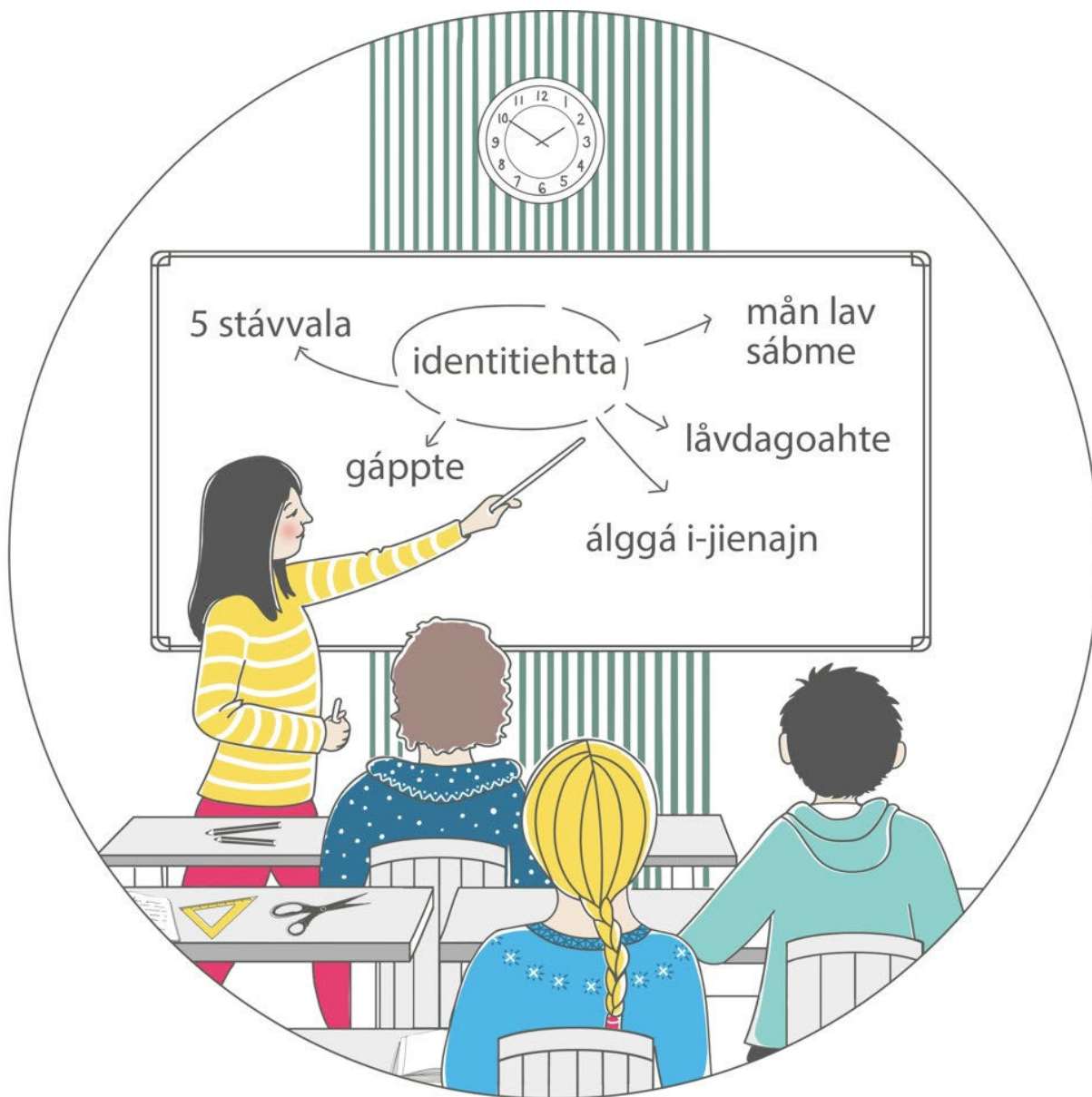

Máhtto bágo birra ulmmelasj aktijvuodan	Dájma/barggovuogij oajvvadásá
Aktidit bágo hámev, sisanov ja anov	Dánna máhtti oassálasste párran barggat. • Mij tjuodtju leksikåvnån, báhkogirjen jali internehtan? • Adnet bágov gatjálvisájn ja vásstádusájn nubbe nuppijn. • Tjieggit bágov nubbe nubbáj: hámev ja sisanov, badjásasj- ja vuollásasjbuojkuldagájt, synonijmajt ja antonijmajt ja nav ájn. • Adnep bágov stáhkusijn ja spelajn. • Aktan tjoahkkáj giesset báhko-/buojkuldakkárttaj • Oassálasste biedji bágov ja buojkuldakkártav ietjasa báhkogirjjáj/ báhkomæjstárgirjjáj/báhkoscálmáj Tjuovvolibme sihke klássan ja sijdan.
Nágin oajvvadásá gáktu máhtta gatjádít: ○ Majt lip bágo birra oahppam? ○ Gáktu dij dálla bágov tjieggihihtit? ○ Gáktu adnep bágov iesjguhtiklágásj aktijvuodajn?	

Oassálasste oadtju duodastuvvam ietjasa dádjadusáv iesjguhtiklágásj dájmaj baktu, madi pedagávvggá hiebat buorre ja jasskis dilláj. Goalmát dásen galggi oassálasste bágov adnet moatte láhkáj. Sij galggi átsádit ietjasa ádå máhtov bágo sisano ja háme birra majt dálla li oahppam gá guládalli iehtjádij juohkusin.

Mujttemlissta pedagávvggáj:

- Oahppamságastallam. Tjieggit bágo merkadusáv ja hámev guhtik guojmmásisá ja buktet buojkulvisájt.
 - Barggap njálmálattjat - páralattjat
 - Semantihkalasj ja fonologijjalasj dábddomerka
 - Báhko kontevstan
- Stáhkát ja spellat
 - Párra juohkusij milta
 - Báhkokártá majna li gávå ja tevsta
 - “Báhkotjiegгимspella”: vuorbádit kártáv ja tjieggit hámev ja sisanov
- Aktisasj báhko-/bujkuldakkárta
 - Pedagávvggá dævdá jali la dævdám aktisasj báhko-/bujkuldakkártav
 - Aktidit ja tjoahkkáj giesset aktisasj máhtov bágo birra
 - Sisadno, hábme ja adno
- Báhkomæjstárgirje/skálmá
 - Juohkka oassálasste oadtju udnásj báhko-/bujkuldakkárta moattedimev
 - Udnásj báhko duoddiduvvá Báhkomæjstárgirjjáj/Skálmá báhkolisstaj
 - Páhperbiehkke gánnå tjuodtju dat báhko majt máhtá konvoluhttaj biedjat mij la skálmáj lijmmidum.
- Tjuovvolibme
 - Stuorebusj juohkusin/klássan. Pedagávvggá sihkarasstá tjuovvolimev klássan
 - Sijdan - Diedo ávdástiddjijda
 - Sijdabargo - tjieggit bágov iehtjádijda viehkkenævoj ma li Skálmán/Báhkomæjstárgirjen ja/jali láhkát oanesset tevstav

2.3 Buojkulvisá makkir bágojt válljit

Báhkolista li sierralágátja, ja pedagávga válljii listajt oassálasstij ævtoj ja dárboj milta. Tjuovvovattjat vuosedip buojkulvisájt majt lip báhkolistajs viedtjam iesjguhtik áldardásijn, ja nammadip muhtem sierralágásjuodajt daj bágoj majt lip daj iesjguhtik listajda válljim.

Oasse mánárgárddejuohkusij báhkolistajs:

Miehttse	
Muorra	lenemusát substantijva
Ulmusj	lenemusát konkrehta
Girjje	Bágo ma gulluji bæjválasj
Stuorak	dåmajda
Famillja	Bágo majt máná li gullam
Dálkke	
Bårråm	
Ålggobiktasa	
Gasskabiejve	

Oasse smávvaskávládáse báhkolistajs:

Vuoras	
Oalges	Segadus substantijvajs ja adjektijvajs
Rádna	Segadus konkrehtajs ja abstrávtajs
Jánndur	Bágo ma gulluji bæjválasj dåmajda/fágalasj
Berustit	tiemájda
Rijmmo	Segadus bágojs ma li álu ja vuorjját anon
Suohkan	
Vieledit	
Jáhpe	
Ájádus	

Oasse gasskaskávlládáse ja nuorajskávlládáse báhkolistajs:

Argumentierit	
Dæddo	Moadda fáhkabuojkuldagá/akademijjalasj
Ájttsat	buojkuldagá
Árbbasj	lenep abstraksjávnná
Termomiehtar	Bágo moattet fágas viettjaduvvam
Mannat	Segadus substantijvajs ja verbajs
Subtraksjávnná	
Gievlle	
Sebrudahka	
Dálkadahka	
Tjuodtjelit	
Láptosdæddo	
Planiehtta	

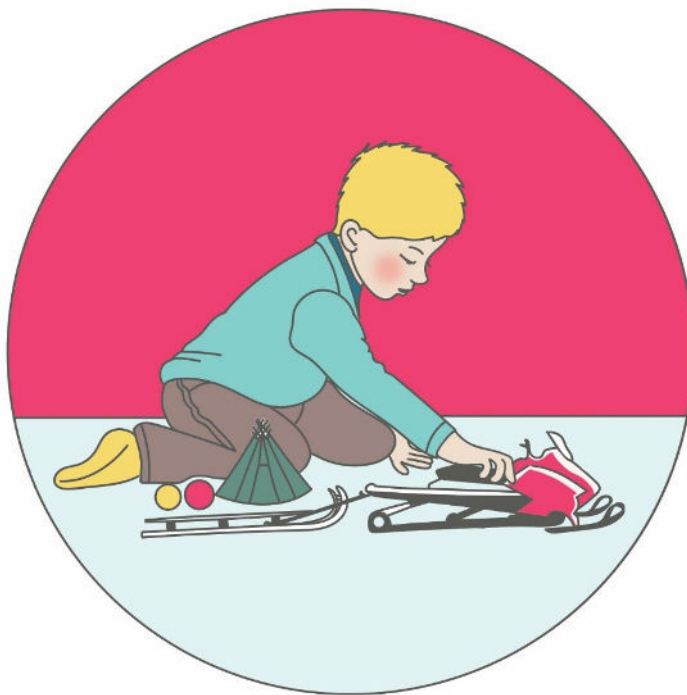
Oasse joarkkaskávlá báhkolistajs:

Isolierit	
Dáhkkit	Segadus substantijvajs ja verbajs
Sylindar	Bágo viettjaduvvam áhpadusprográmmas
Værrokártta	Moadda amásbágo/fáhkabuojkuldagá
Oahppopládna	Bágo ma boahhte bargguj gulluji ja
Sjiehtadus	állessjattugij vidjurijda
Duodastus	
Fárttarádje	
Buvtadibme	
Riekknit	

Kommentára báhkolisstaj:

- Bæjválasj bágojt la ájnas válldet fárruj sijá diehti gejn ij la nav nanos giella, váj ælla dæssju gássjelis/akademijjalasj bágo.
- Juohkka vuoron Giellasmirjon ávddánbuvteduvvá dæssju akta ájnna báhko/buojkuldahka, e val gárgadisá (duola degu Gassko bieje). Sjoappkabágo, duola degu bijlladivudahka, tjerastimklássa, máhtti aneduvvat.

Mujte: Vuostasj tjuovvusin gávna ienep buojkulvisájt gáktu bágojt vállji.

2.4 Pedagåvgåj árvustallama

Mánálgárde referánssajuohkusa diededime:

- Mánálgárden lidjin buorre vásádusá metåvdåjn. Vuojnnin máná jåhtelit åjttsin gåktu barggovuohke lij, gå lidjin sæmmilågås prinsihpa juohkka vuoron. Barggin divna gålmåjn åsijn avta bále, valla hiebadin vijddudagáv mánáj álldarij ja dåjmajda.
- Gå mánálgården vuogijn barggagåhtin, de máná álu tjielggigåhtin buojkuldagáj sisanov ålgon, mañnela vas dan hámev ja anov. Mañenagi åjttsin máná ietja válljijn barggat hámiñ åvddål sisano ja ano. Dåt guoskaj sierralåhkáj skåvllåjuohkusij. Mánálgårddeåhpaddidje hiebadin vaj máná bessin fáron mierredime makkir vuoron barggin, jus sisanujñ vaj hámiñ ålggin.
- Máná oajvvadin ja assosierijñ sihke åjnegis bágojt ja gårgadisåjt dajda visses buojkuldagájda. Sierralåhkáj lijkkujñ barggat sjoappkabågoj, rijmmabågoj, ståvvalijt spædtjot ja bágoj vuostasj jienav gulldalit.
- Mánálgårddeåhpaddidje vásedin máná lidjin måvtuga gå metåvdåv tjadådin. Buojkuldagáj barggin sihke bievde birra, ålggon, manojñ, såttojkássan, ståhkusij baktu, gårvvunattijñ ja svarkestimbåttåjn. Vuogev måhtij ålkket hiebadit iesjguhtiklågås dåjmajda.
- Buojkuldagáj válljima aktijvuodan tjadnin buojkuldagåjt mánálgårde vahkkusasj ja bæjvålasj tiemåjda. Duola degu “Tjuojggat” buojkuldagåjn barggin dan vahko gå lidjin tjuojggamin, ja “Ruohttaåddjá” buojkuldagåjn vas javlaj åjge.
- Åbbålattjat mánálgårddebargge árvustallin suohtas lij barggat vuogijn ja bagådus sámejiellaj lij åvkken.

Skávlá referánssajuohkusa diededime:

- Skávlá ja sijdda aktan bargajga vaj sijdda galgaj metávdá birra diehtet ja vaj bessin sæmmi buojkuldagáj barggat gå skávlán. Áhpadiddje tjielggijin metávdáv æjgáttjáhkanimen ja lidjin aj tjállám makkir buojkuldagáj galggin vahkkoplánan barggat.
- Áhpadiddje lijkkujin metávdá tjadádibmáj. Sijá mielas lij álkke metávdáv tjadádit. Mañenagi oahppin oahppe metávdá struktuvrav, navti sjattaj álkkep bargov tjuovvot. Gå ádå buojkuldagáj barggagáhtin, de oahppe diehtin gáktu buojkuldagáj galggin systematihkalattjat barggat. Áhpadiddjij mielas metávdá mávtástuhtij oahppiht buojkuldagáj oahppamin.
- Áhpadiddjij mielas lij vuogas buojkuldagájt dábddát, aj gå lårkin ja tjállin. Oahppe bágojt snivábut tjielggijin mañnela gå lidjin buojkuldagáj barggam metávdá baktu.
- Muhtem áhpadiddje dahkin sierra barggomálajt tjadádibmáj. Navti adnin metávdá prinsihpajt ja hiebadin dav ietjasa barggovuogijda. Nágin áhpadiddje gasskadásen barggin metávdáj sihke sámegiel-, dárogiel- ja ieññils fágan. Lidjin aj buojkuldagájt fágajda tjadnam, duola dagu matematihkkaj.
- Áhpadiddje vásedin oahppe dárbahtin ienep ájgev abstrávta moallánagájt ájádálátjit ja tjielggitjit, valla lidjin ienep dájmalattja substantijvaj.
- Skávlá mielas lij ilá állo metávdáv tjadádit vihtti vahkkuj. Tjadáhtin dav gálmmi gå dat buorebut hiebaht praktihkalattjat.

3. Ávkev mihttit

3.1 Skárimgájbádusá

Muhttijn la gássjel árvustallat le gus mánná/oahppe bágov dádjadam vaj ij. Lisj dágálasj jus mánná/oahppe tjielggi bágov definisjåvnå baktu.

1 tjuogga

- Buorre synonymma (duola degu “Goahte I årromsadge jali årudahka”).
- Adnovuohke (duola degu “Rássjojáhka rásjo vuosstij suoddji”).
- Ábbålasj klassifiserim (duola degu “Miesse I boatsoj”).
- Oajvvedåbdomærkka (duola degu “Girje I iehtjádij tjálatattjat guládallat”).
- Ietjá duolla tjielggidusá dábdomerkaj ma vuosedi bágov la dádjadam.

0 tjuokka

- Ábbålasj vásstádus, vásstádus mij la riekta, valla nievres sisanujn (duola degu “Spihkár aneduvvá juojddá dagátjit”).
- Iehpetjielgga synonymma (duola degu “Subtsas la juoga mij ij la állu duohta”).
- Sierralágásj jali gártjeduvvam adno (duola degu “Vuossa I juoga mav guoddá”).
- Dábdomærkka mij la riekta, valla ij la oajvvedåbdomærkka (duola degu “Miehtjer la garras”).
- Gå buojkulvisáv jali bágov adná tjielggidusá dagi (duola degu “Væhttsá I sån guhti I lådje”).
- Adná rumárgielav anov vuosedittjat.
- Boasto vásstádus.

3.2 Kárttimsjebmá

Kárttima ávddåla: _____ Kárttima maŋŋela: _____

Namma: _____ Áldar: _____ Dásse: _____

		Vatte 1 tjuokkav jus vásstádus la dáj kategorijajn. Vatte 0 tjuokka jus vásstádus ij la avtak dásj kategorijajs.					
Báhko	Máná/oahppe vásstádus	Synonijmma jali antonijmma	Adno- vuohke	Ábbålasj klassisierim	Oajvvedåbdo- mærkka jali moadda buojkulvisá ma aktan vuosedi dádjadusáv	Tjuokka Å / M	
	Ávddåla						
	Maŋŋela						
	Ávddåla						
	Maŋŋela						
	Ávddåla						
	Maŋŋela						
	Ávddåla						
	Maŋŋela						
	Ávddåla						
	Maŋŋela						

3.3 Buojkulvis gáktu kárttit

			Vatte 1 tjuokkav jus vásstádus la dáj kategorijajjn. Vatte 0 tjuokka jus vásstádus ij la avtak dásj kategorijajjs.					
Báhko	Máná/oahppe vásstádus		Synonijmma jali antonijmma	Adno- vuohke	Ábbálasj klassifiserim	Oajvvedábddo- mærkka jali moadda buojkulvisá ma aktan vuosedi dádjadusáv	Tjuokka Å / M ²	
Mánáj- gárdde: Juhtusa	Ávddåla	Dat la suohtas – nágina li fijnuga					0	
	Maŋŋela	Máhttá liehket ællja, gussa jali vuoksá. Nágina árru miehtsen, iehtjáda fievsen. Juhtusijn li 4 juolge.				X		1
4. árvustallam Dábdo	Ávddåla	Dábddåt juojddá					0	
	Maŋŋela	Ávon, mávtuk, suhttam. Dábddu sissŋelin.				X		1
9. árvustallam Rámát	Ávddåla	Girjje. Danna máhttá Jubmela bágov lāhkāt	X				1	
	Maŋŋela	Diehtogirjje. Rámát la risstalasj girkko ájlis tjálos.	X			X		1

² Å = Ávddåla
M = Maŋŋela

3.4 Moattedimsjebmá báhtusij registrierimij

				Hárjjidallambáhkolissta Galla bágo =				Dárkestimbáhkolissta Galla bágo =				Merkadus
Mánná/ oahppe nr.	Sjiervve	Dásse	Avtagielak (1) Moattegielak (2)	Majt buktá ávddála ja maŋŋela	Oahppam	Ittij åhpa	Vuosstá- lakkoj	Majt buktá ávddála ja maŋŋela	Oahppam	Ittij åhpa	Vuosstá- lakkoj	
				1-1	0-1	0-0	1-0	1-1	0-1	0-0	1-0	
1												
2												
3												
4												
5												
6												
7												
8												
9												
10												

Ietjá kárttimræjdoj oajvvadásá:

- Árra Giella Ávddåñime Registrierim (ÁGÅR), Iđut, 2019.
- Báhkodáđjadus, Info Vest, 2019.
- BoEge – Gielalasj guoradallam, Info Vest, 2022.
- Fonemgæhttalibme julevsámeđiella, ČállidLágáđus, 2018.
- Guovtegielakvuoda gæhttalibme julevsámeđiellaj (TOSP), Sáme låhkånguovdås.
- Guovtejagágij giella 2, julevsámeđiellaj, Iđut 2019.
- Nasjonåla gæhttalime, Udir, 2022.
- SIM - Sámeđiela impressijvva morfologijjalasj gæhttalibme, Davvi Girji 2013.
- Tállaálgadibme, Info Vest, 2019.
- 4-jagágij giella, julevsámeđiellaj, Iđut 2019.
- 20 gatjålviså giellatjehpudagåj birra, Statped, 2012.

Mujte: Ábbålattjat lisj dávk iehperealisstalasj jáhkkeť máhttå mánåj gæhttalimbåhtusij buoredit standardisieriduvvam gæhttalimijn någin vahko buojkuldakåhpadime maññela. Ij gåjt galga jáhkkeť mánåj gielalasj vissjalisvuohťa jåhtelit bárrån.

Gáldo

Baal, L., Persen, T., & Wirkola, K. (2014). *Gielalaš diđolašvuodáiskan*. Nuortta Statped.

Baal, L. & Wirkola, K. (2003). *Hoahkat ja stoahkat – Rávvagat mo sámegielain bargat 1. klássan*. Sámedigge Vuonan.

Befring, E., Næss, K. A., & Tangen, R. (2019). *Spesialpedagogikk* (6. utg). Cappelen Damm.

Bishop, D.V.M., Snowling, M.J., Thompson, P.A., Greenhalgh, T & The CATALISE-2 consortium (2017). *Phase 2 of CATALISE: A multinational and multidisciplinary Delphi consensus study of problems with language development: Terminology. The Journal of child Psychology and Psychiatry*, 58 (10), s. 1068-1080.

Bloom, L., & Lahey, M. (1978). *Language development and language disorders*. New York ; London : Wiley.

Buch, B., Bremholm, J., & Lützen, P. H. (2020). *Bedre tekstlæsning på ungdomsuddannelserne – strategier og læseguides*. København: Dafolo A/S.

Forseth, B. U, Ottem, E., Platou, F. & Sæverud, O. (2017). *Begrepslæring – En strukturert undervisningsmodell for barn og unge med språkvansker*. Statped.

Golden, A. (2014). *Ordforråd, ordbruk og ordlæring* (4. utg). Gyldendal akademisk.

Hagtvet, B. E., Lyster, S. A., Melby-Levrå, M., Næss, K. A. B., Hjetland, H. N., Engevik, L. I., Hølland, S., Karlsen, J., Klem, M. & Kruse, J (2011). *Ordforråd i førskolealder og senere leseferdigheter – En metanalytisk tilnærming*. Spesialpedagogikk 1/11.

Helander, N. Ø. (2016). *DIEĐUT 1/2016: Ohppojuvvon ja sohppojuvvon giella. Gielladiđolašvuohhta, čálamáhttu ja guovttegielatvuohhta*. Sáme allaskávlá.

Jarvis, S. (2009). Lexical transfer. I Palenko, A. (Red.), *The Bilingual Mental Lexicon. Interdisciplinary Approaches*. Bristol - Buffalo - Toronto: Multilingual Matters

Law, J. (2000). Children's communication: development and difficulties. I J. Law, A. Parkinson, & R. Tamnhe, *Communication difficulties in childhood : a practical guide* (s. 338). Oxon : Radcliffe Medical Press.

Monsrud, M.B. (2022). *"One size does not fit all": En studie av språkferdigheter blant flerspråklige barn og unge*. (duo.uio.no) PHD-avhandling, Institutt for spesialpedagogikk, Det utdanningsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.

Nilsen, V. D. & Haugen, R. (2014). *Begrepsvansker – barns sviktende forståelse av ord*. Nilsen, V. (Red), *Spesialpedagogisk hjelp i barnehagen* (1.utg). Cappelen Damm Akademisk.

Åhpadusdirektoráhtta. (2020). Badjásasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoáhpadussaj. Viedtjam 01.02.2023 [Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen \(udir.no\)](#)

Åhpadusdirektoráhtta. (2017). *Rámmapládna mánáigárdđáj*. Udir. Viedtjam 05.01.2023 [Rámmapládna mánáigárdđáj \(udir.no\)](#)

Pasanen, A., Päiviö, Á. M., Baal, B.A.B., Mikkelsen, I. L. S. (2022). *Sterke språkmodeller*. Sámedigge. [Sterke språkmodeller \(sametinget.no\)](#)

Ryen, E., & Simonsen, H. G. (2016). Tidlig flerspråklighet - myter og realiteter. *NOA - Norsk Som andrespråk*, 31(1-2). Hentet 10.02.2023 fra <http://ojs.novus.no/index.php/NOA/article/view/1188>

Øzerk, K. (2011). *Pedagogikkens hvordan 2*. (1.utg.). Oslo og Kautokeino: Cappelen Damm.

Øzerk, K., & Juuso, R. (1999). *Pedagogalaš jurddagirji guovttegielalaš mánáidgárddiide*. Sáme åhpadusráde.

Tjuovvusa

Mujte: Hárjjidallambáhkolistaj bágoj oahppe ienebut oahppá gá dárkestimbáhkolistaj bágoj. Gå máná/oahppe li hárjjidallambáhkolista buojkuldagájt oahppam, vijddán dádjadus dárkestimbáhkolista bágojs majt ælla oahppam. Dát vuoset mánájn gudi gielalattjat rahtji la stuorra oahppampotensiála mij ij la aneduvvam.

Buojkulvisá buojkuldagájs maj máhttá barggat

Mánálgárddejuogos	
Hárjjidallambágo	Dárkestimbágo
Famillja	Biktasa
Rumáj	Balvva
Dábdo	Trávtor
Rámbuvdda	Fiekse
Dálkke	Oarbena
Háme	Merra
Mánálgárdde	Dállá
Bárrámvædtsaga	Vuossa
Boatsoj	Kloahkka
Bájnno	Miehttse
Dálvve	Gasskabiejve
Vuoján	Stáhkusa
Tjuorggat	Slihtura
Jahke	Tjalmmejlása
Bæssátja	Tjáhtje
Dáhtámasijjna	Skáhppa
Juojgos	Galmmaskáhppa
Stáhkát	Lávla
Judos	Bievde
Oadne	Vanntsa
Galmas	Kamera
Guhkke	Ridne
	Giesse
	Basæŋŋa

Smávvaskávláðásse	
1. jahkedáse	
Hárjjidallambágo	Dárkestimbágo
Gáffil	Biejvve
Bivtaslássa	Giesse
Dábddát	Droassja
Asjæhtta	Giehta
Dabrrimbádde	Merra
Giesset	Riebij
Vuodná	Giehta
Diehkke	Rujtta
Plussa	Tjårmmå
Linjálla	Lijmma
Galmmaskáhppa	Libjja/silbbahærvva
Sehka	Njuobrrer
Låvdagoahte	Idja
Fiervvá	Happset
Kiwi	Gievlle
Bierggojupptsa	Pænnaskuvddo
Luossa	Hulloguobá
Kålrabi	Tussja
Tiedja	Girjje
Gárot	Sáme máles
Mobiltelefávnna	Dræssa
Juolgge	Dáhtámasijjina
Ællja	Åhpaddje
Oahppe	Buolvva
Kloahkka	Klássá
Gáppte	Famillja
Gidá	

Smávvaskávláðásse	
4. jahkedáse	
Hárjjidallambágo	Dárkestimbágo
Vinjal	Vaksijnna
Kártta	Gårkkå
Koordináhttasystiebma	Skálltjo
Nihtadiagramma	Gehtsulahka
Giellasuorgge	Bierggo
Bájkkenamma	Ullá
Rumáj	Fiervvá
Varresvuhta	Dákke
Dávtálvis	Sjuodnjo
Dávte	Merranásste
Sælla	Háddidus
Diehkko	Máhtto
Njuovvat	Girnno
Varrajáhtulahka	Tjoarvverikkas
Gárdde	Svállásnuolgga
Vuoján	Ællja
Suoldudahka	Prosjækta
Biebbmoábnas	Muohtavuoján
Lijkke	Loagga
Vuopta	Tjuolmma
Tjuvddesadje	Urtas
Bivddo	Idiedja
Sjuohpan	Diehto
Skihpudahka	
Njåmmu	
Tjievres	

Gasskaskávllådásse	
6. jahkedáse	
Hárjjidallambágo	Dárkestimbágo
Manno	Tiebmá
Miehttse	Barggo
Luorkijdit	Dáde
Rievtugis	Dávtálvis
Boanndá	Hárjjidallam
Buohtastahttet	Tullár
Duobddák	Goahttsemuora
Hædjo	Doadjet
Plánit	Muodugasjvuoda
Dáلكádahka	Biedjat
Árbbasj	Muodulvis
Prestierit	Iesjguhtiklágásjvuoda
Væráltoasse	Buojkulvisá
Ávddånibme	Vájjkudit
Dahko	Hæjosvuohta
Teknihkka	Oajvvestáda
Rádje	Dávte
Aktisasjbarggo	Oajvveulmusj
Gájse	Diehkke
Argumænnta	Tjuottjodus
Dutkat	Filmmaárvustallam
Varravárre	Skerrulit
Sjaddadimviesso	Tjijelggit
Sábme	Lasstamuora
	Dávte
	Diehtogirjje
	Lánnda
	Juohket
	Áhpaddidje
	Suddodit
	Áhttje
	Sáddjit
	Bárnne

Nuorajskávlládásse	
Hárjjidallambágo	Dárkestimbágo
Girkko	Giesset
Masijjna	Eldagis
Tjuodtjelit	Girkkohærrá
Planiehtta	Gáhtot
Duobddák	Gássta
Vuodoláhka	Átsádit
Dájdá	Ráhkádallat
Ládat	Doarrot
Láptosdæddo	Identitiehtta
Ádåsisriegádahttem	Ájmme
Kollidierit	Stuoredit
Ednamskielbbe	Hávddádibme
Krávnná	Teleskávppá
Mierredit	Biegga
Uniávnná	Suodna
Duodje	Mihttit
Ájttsat	Buohttit
Vuobman	Náhkke
Lokomotijvva	Gieresvuhta
Dállávárre	Rámát
Bávkedibme	Satelihtta
Gássa	
Ájttsat	
Kultuvrra	
Ássko	

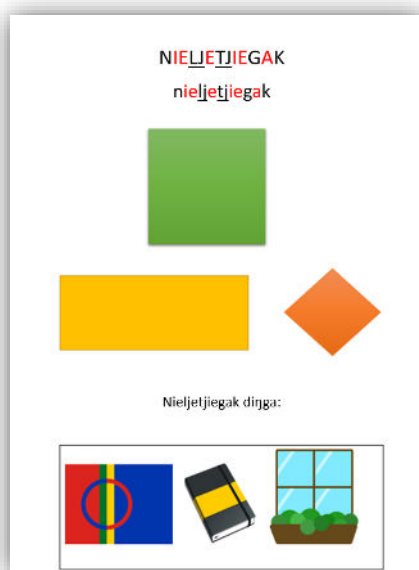
Joarkkaskåvllådásse	
Hárjjidallambágo	Dárkestimbágo
Isolierit	Gåtsantjulko
Dåhkkidit	Karossierija
Sylindar	Rahtesuarre
Divudakgiehtagirje	Gássaduolman
Væddjabællá	Bijllalåggñimvædtsak
Værrokårtå	Suodjalimskuova
Organisasjåvnnå	Bijllavuodo
Maskierit	Ruonudis
Oahppopládna	Viehkammasijjna
Gárvedit	Birrusij
Giellasuorgge	Vuorjját
Neljadis	Væroddiedádus
Sjiehtadus	Vierra
Duodastus	Giella
Guoradallat	Bassamábnas
Fárttarádje	Barggo
Buvttadibme	Filmma
Riekknit	Tjaktja
	Kuvllalágar
	Gallje

Oajvvadusá gáktu buojkuldakoahppamin barggat

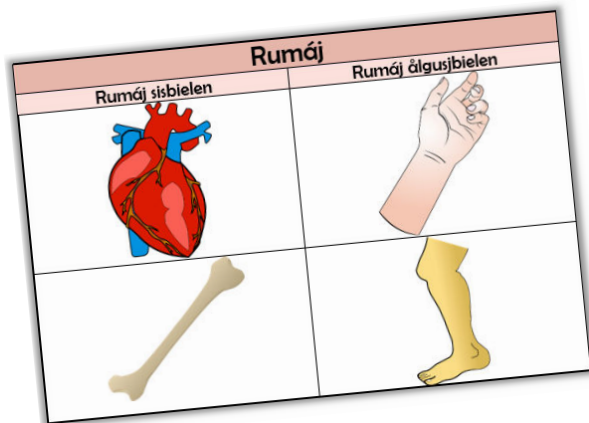
- Ájáduskárta digitála jali páhperhámen
- Girjásj digitála jali páhperhámen

- Tiebmáplakáhtta
 - Plakáhtan máhtta mierkkat duola degu vokálaht, diftánjajht, konsonántajht ja/jali konsonántatjáhkiht

- Spela ja applikasjavná
- Stáhkusa ja teáhtar
- Tjuorggat
- Filmatjiit gæhttjat ja daj birra ságastallat
- Badjásasj- ja vuollásasjbuojkuldagájt tjuolldet

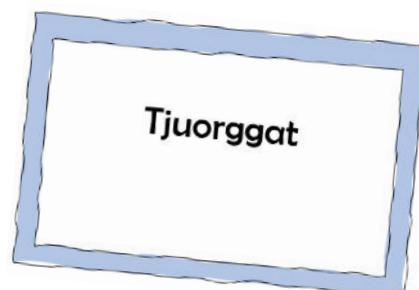
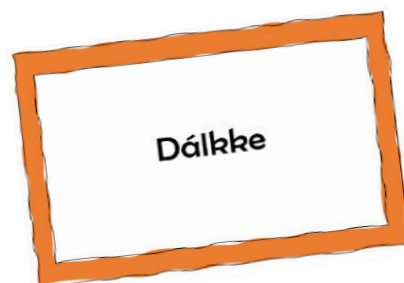
- Gávva-/báhkokaarta
 - Tjielggit buojkuldagá hámev ja/jali sisanov, ja nubbe galggá mánnat
 - Vuorrolakkoj kártaj buojkuldagájt definierit
 - Kártáj milta háddidallat
 - Buojkuldagájs sjoappkabágojt dahkat
 - Gávnnap sieradusájt minimála páraj gaskan háme ja sisano gáktuj

- Gávnnat synonymmajt, antonijmajt ja/jali vuostebielijt
 - Máhttá duola degu gávnnat juojddá lanján mij la lássát ja juojddá ietjá vas mij la gæhppat.

- Gávnnat makkir bágo ja tjielggidusá aktij hiehpi
- Gávnnat makkir bágo ja gávå aktij hiehpi
 - Máhttá báhkoklássaj (substantijva, verba...) jali tiemáj (goade, juhtusa...) milta kategoriserit

10 lávke gáktu

Báhkomejsstárin sjaddat

Friddja jårggåluvvam "Ten steps to becoming a word wizard" Parsons,
Law & Gascoigne 2005 milta.

1. Udnásj báhko l(a) (báhko oahppáj
javladuvvá)
2. Le gus ávddåla gullam bágov?
3. Diedá gus majdik birra?
4. Gáktu máhttep ádå bágojt/ienebut bágoj birra oahppat?
5. Makkir jiena li bágon?
6. Majt så lik merkaj?
7. Oahppap ienebut birra

Vijdedit oahppe máhtov praktihkalasj dájma baktu gånå ulmmebáhko
aneduvvá moaddi, aktan tjåvdabáhkovuorkájn
Barggoárkka aneduvvá, - oahppe iememáhto ja ádå semantihkalasj
máhto milta

Åhpadiddje buktá oajvvadusájt/tjåvdabágojt (stikkord), ja gætjåjdallá váj
oahppes respånsåv oadtju. Gå oahppe ietjas respånså ássjåj hiehpå,
de dat sárgoduvvá/tjåleduvvá barggoárkkaj.

8. Biedjit tjoahkkáj!

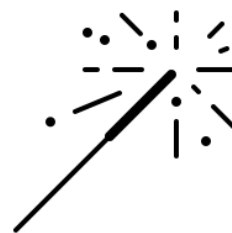
Oahppe ja åhpadiddje vuoro milta merustallaba bágov goabbák
fonologijjalasj ja semantihkalasj dåbdomerkajn

9. Vállji avtav ståhkusav/spelav gånå buojkuldahka/báhko aneduvvá

10. Tjåle bágov Báhkobáñkagirjjáj!

Báhko definieriduvvá binnemusát guovtijn semantihkalasj ja avtajn
fonologijjalasj dåbdomerkajn

BÁHKOMÆJSTÁR

Udnásj báhko I:

Le gus bágov gullam ávddåla?

Diedá gus majdikbirra?

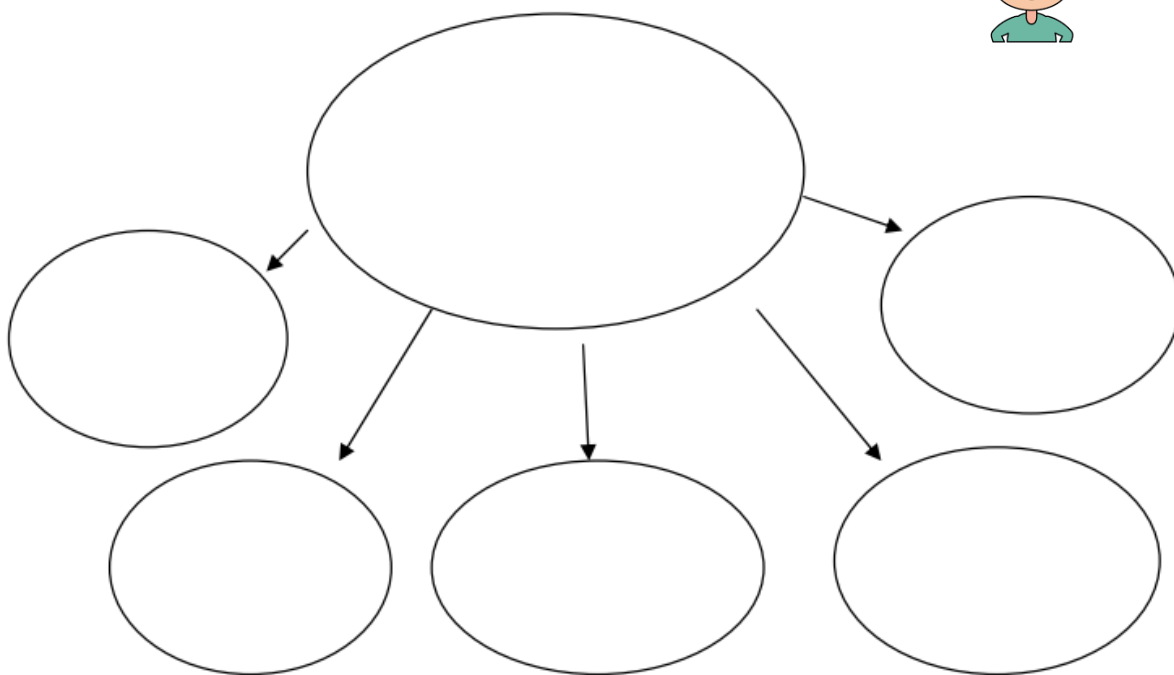
Makkir jiena li bágon?

Majt så lik merkaj?

Tjielggi jali tjuorga:

Udnásj báhko:

Ájádalá sisano birra

Ájádalá jienaj birra

Rijmmi bágujn _____

Álggá jienajn _____

Galla stávvala _____

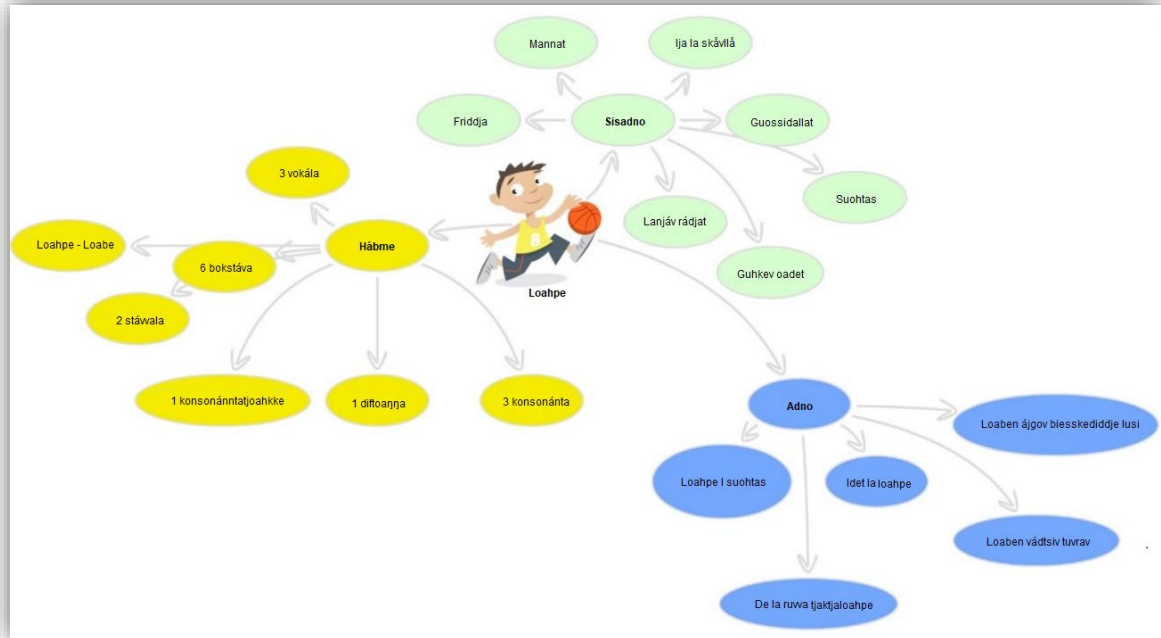
Hiebaduvvam ja járggáluvvam dán gáldo milta: "Ten steps to becoming a word wizard",
Parsons, Law & Gascoigne, 2005.

BUOJKULDAK:

Sisadno	Hábme
Adno	Tjuorggat

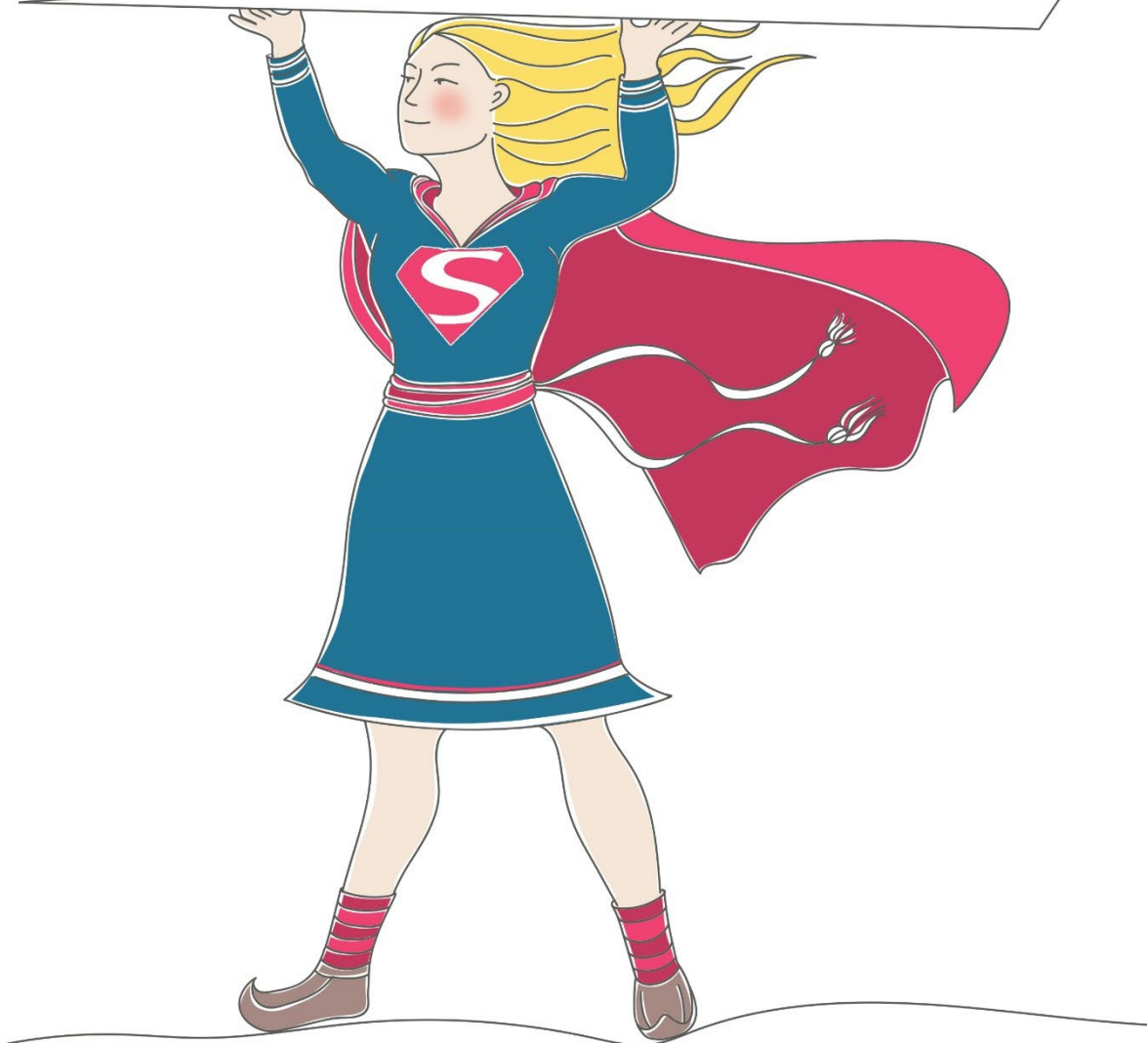
Definisjávnná:

Buojkulvisá

Ájáduskárta dagáduvvam applikasjávnañn Inspiration maps.

SÁTNÍ BÁHKO BAAKOE

SÁMI LOHKANGUOVDDÁŠ
SAEMIEN LOHKEMEJARNGE
SÁME LÁHKÅMGUOVDDÁSJ

NASJONALT SENTER FOR SAMISK I OPPLÆRINGA